Taraqqiyot spektri
ILMIY JURNALI
Vol 2 № 5 2026

SURXONDARYO BOLALAR FOLKLORI NAMUNALARIDAN FOYDALANIB, MAKTAB-INTERNATLARDA O‘QUVCHILARNING MUSIQA MADANIYATI VA MILLIY QADRIYATLARINI SHAKLLANTIRISH

Xolmirzayeva Feruza Mamaraim qizi
Baxshichilik san’atiga ixtisoslashtirilgan respublika maktab internati
Folklor bo’limi Oliy toifali o’qituvchisi

Anotatsiya: Surxondaryo folklori O‘zbekiston madaniy merosining muhim qismi bo‘lib, u xalq qo‘shiqlari, raqslar va bolalar ijodi orqali boy ma’naviy mazmunni aks ettiradi. Bu folklor janrlari bolalarda milliy qadriyatlar, vatanparvarlik va estetik didni shakllantirishda katta ahamiyatga ega. Ayniqsa, raqs va qo‘shiqlar ritm, emotsiya va sahna madaniyatini rivojlantirib, bolalarning jismoniy hamda ruhiy tarbiyasiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Maktab-internatlarda Surxondaryo bolalar folkloridan foydalanish ta’lim jarayonini yanada mazmunli va samarali qiladi.

Kalit so’zlar: Surxondaryo folklori, bolalar folklori, xalq qo‘shiqlari, milliy raqslar, ritm, ma’naviy tarbiya, estetik did, milliy qadriyatlar

Kirish. O‘zbekiston xalqining madaniy merosi juda boy va rang-barang bo‘lib, uning muhim qismini folklor san’ati tashkil etadi. Xususan, Surxondaryo viloyati bolalar folklori o‘zining betakror ohanglari, sodda, ammo chuqur ma’noli mazmuni bilan ajralib turadi. Ushbu folklor namunalarida bolalarning hayoti, o‘yinlari, orzu-umidlari va xalqning an’anaviy tarbiya qarashlari mujassam bo‘lgan. Maktab-internatlarda tarbiyalanayotgan o‘quvchilar uchun musiqa faqatgina san’at turi emas, balki ma’naviy tarbiya vositasi ham hisoblanadi. Ayniqsa, milliy folklor asosida olib boriladigan musiqa darslari bolalarda vatanparvarlik, mehr-oqibat, hamjihatlik va estetik didni shakllantirishda muhim o‘rin tutadi. O‘zbekiston hududida ham folklor juda boy va rang-barangdir. Xususan, Surxondaryo viloyati folklori o‘zining qadimiyligi, janubiy hududlarga xos issiq

temperament, kuchli ritm va dramatik ifoda uslubi bilan ajralib turadi. Surxondaryo folklorini o‘rganish nafaqat madaniy merosni saqlash, balki yosh avlodni milliy qadriyatlarga sodiq ruhda tarbiyalash uchun ham muhim ahamiyatga ega.

Surxondaryo folklori O‘zbekiston janubida joylashgan ushbu hududning tabiiy va ijtimoiy sharoitlari bilan chambarchas bog‘liq holda shakllangan. Bu hudud qadimdan turli sivilizatsiyalar kesishgan nuqta bo‘lganligi sababli folklorda ham turli madaniy qatlamlar uyg‘unlashgan. Surxondaryo folklorining asosiy turlari quyidagilardan iborat:

- xalq qo‘shiqlari
- marosim qo‘shiqlari
- bolalar folklori
- dostonlar
- afsonalar va rivoyatlar
- raqs va musiqiy ijro an’analari

Bu janrlarning har biri o‘ziga xos mazmunga ega bo‘lib, xalqning hayotiy tajribasini aks ettiradi.

Surxondaryo raqslari o‘zining jo‘shqinligi, kuchli ritmi, emotsional ifodasi va milliy ruh bilan boyligi bilan ajralib turadi. Ayniqsa, bolalar bilan bu raqslarni o‘rganish jarayoni faqat jismoniy mashg‘ulot emas, balki estetik va ma’naviy tarbiya vositasi sifatida ham katta ahamiyatga ega.

Shu sababli, Surxondaryo folklori raqslarini bolalarga o‘rgatishda pedagoglar va murabbiylar bir qator muhim jihatlarga e’tibor qaratishlari lozim. Bu jihatlar nafaqat raqs texnikasini o‘rgatish, balki bolalarning ruhiy, jismoniy va ijtimoiy rivojlanishiga ham bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

Birinchi navbatda, bolalar bilan ishlashda ularning yosh xususiyatlari muhim rol o‘ynaydi. Har bir yosh davri o‘ziga xos jismoniy imkoniyatlar va psixologik rivojlanish bosqichiga ega. Shu sababli Surxondaryo folklor raqslarini o‘rgatishda harakatlar bolalarning yoshiga mos bo‘lishi kerak.

Kichik yoshdagi bolalar uchun murakkab, tez va kuch talab qiladigan harakatlar qiyinchilik tug‘diradi. Shuning uchun ularga oddiy qadamlar, qo‘l harakatlari va ritmik o‘yin elementlari asosida raqslar o‘rgatiladi. Katta yoshdagi bolalarda esa murakkabroq kombinatsiyalar, tezkor harakatlar va ifodali sahna chiqishlari qo‘shilishi mumkin.

Agar yosh xususiyatlari hisobga olinmasa, bolalarda charchash, qiziqishning pasayishi yoki noto‘g‘ri harakat ko‘nikmalarining shakllanishi kuzatilishi mumkin.

Surxondaryo folklor raqslarining eng muhim jihatlaridan biri bu kuchli va aniq ritmdir. Bolalar avval ritmni eshitishni va uni his qilishni o‘rganishlari kerak. Raqs harakatlari musiqa bilan uzviy bog‘langan bo‘lib, har bir qadam va harakat musiqaning ohangiga mos bo‘lishi lozim.

Pedagoglar bolalarga avval musiqani tinglatish, ritmni qo‘l urish yoki oddiy qadamlar bilan his qilishni o‘rgatishlari kerak. Keyinchalik esa bu ritm asosida raqs harakatlari qo‘shiladi. Agar bola ritmni to‘liq his qilmasa, raqsning tabiiyligi va chiroyi yo‘qoladi.

Surxondaryo raqslari faqat texnik harakatlardan iborat emas, balki kuchli emotsional ifodaga ham ega. Raqs ijrosi davomida bolalar yuz ifodasi, ko‘z qarashi va tana holati orqali his-tuyg‘ularni ifodalashlari kerak.

Bolalarda quyidagi emotsional holatlar rivojlantiriladi:

quvonch va jo‘shqinlik

g‘urur va ishonch

milliy iftixor hissi

sahna madaniyati

Agar bola faqat harakatni bajarib, his-tuyg‘uni ifoda qilmasa, raqs jonli va ta’sirli chiqmaydi. Shuning uchun murabbiylar bolalarga faqat “qanday harakat qilish”ni emas, balki “nima his qilish”ni ham o‘rgatishlari kerak.

Raqs jarayonida tana holati juda muhim. Bolalar to‘g‘ri qomatni saqlashni o‘rganishlari kerak, chunki noto‘g‘ri tana holati nafaqat raqs sifatini pasaytiradi, balki sog‘liq uchun ham zararli bo‘lishi mumkin.

Surxondaryo raqslarida:

yelkalar erkin va bo‘sh bo‘lishi

bosh ko‘tarilgan holatda turishi

harakatlar aniq va o‘zaro uyg‘un bo‘lishi

kerak.

Murabbiylar bolalarga doimiy ravishda to‘g‘ri qomatni eslatib turishlari va mashqlar davomida uni nazorat qilishlari lozim.

Surxondaryo folklori boshqa hududlar folkloridan bir qator muhim jihatlari bilan ajralib turadi.

Emotsional kuch va ifoda yorqinligi

Surxondaryo qo‘shiqlari va dostonlarida hissiyotlar juda kuchli ifodalanadi. Unda quvonch ham, qayg‘u ham, jasorat ham, sog‘inch ham juda ochiq va ta’sirchan tarzda bayon qilinadi. Bu jihat janubiy temperament bilan bog‘liq.

Ritm va ohangning keskinligi

Bu hudud folklorida ritmik tuzilma kuchli bo‘lib, qo‘shiqlar ko‘pincha jo‘shqin, tez yoki qat’iy ohangda ijro etiladi. Ayniqsa, raqs bilan birga ijro etiladigan qo‘shiqlarda bu xususiyat yaqqol seziladi.

Marosimlarga bog‘liqlik

Surxondaryo folklori ko‘pincha turli marosimlar — to‘y, sunnat to‘yi, hosil bayramlari va diniy an’analar bilan bog‘liq holda shakllangan. Bu esa folklorning hayot bilan bevosita bog‘liqligini ko‘rsatadi.

Etnik rang-baranglik

Surxondaryo hududida o‘zbeklar bilan bir qatorda tojik, turkman va boshqa etnik guruhlar ham yashaydi. Shu sababli folklorda turli madaniy unsurlar uyg‘unlashgan.

Qadimiylik va tarixiy qatlamlar

Surxondaryo folklori juda qadimiy ildizlarga ega bo‘lib, unda zardushtiylik davri, islomgacha bo‘lgan tasavvurlar hamda islomiy an’analar uyg‘unlashgan.

Shu nuqtai nazardan, Surxondaryo bolalar folklori namunalaridan foydalanib, maktab-internatlarda o‘quvchilarning musiqa madaniyati va milliy qadriyatlarini shakllantirish bugungi ta’lim tizimining dolzarb vazifalaridan biridir.

Surxondaryo folklori qadimiy ildizlarga ega bo‘lib, u xalq og‘zaki ijodi orqali avloddan avlodga o‘tib kelgan. Bolalar folklori esa bu jarayonning eng nozik va samimiy qatlamidir. Uning asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat:

Birinchidan, Surxondaryo bolalar qo‘shiqlari juda sodda, tushunarli va ritmik jihatdan oson eslab qolinadigan bo‘ladi. Bu esa bolalar uchun ularni tez o‘rganish imkonini beradi.

Ikkinchidan, qo‘shiqlarda tabiat, hayvonlar, oila va do‘stlik mavzulari keng yoritilgan bo‘lib, bu bolalarda atrof-muhitga mehr uyg‘otadi.

Uchinchidan, folklor namunalarida milliy qadriyatlar, urf-odatlar va an’analar aks etgan bo‘lib, ular bolalarning ma’naviy dunyosini boyitadi.

Maktab-internatlar o‘ziga xos tarbiya muhitiga ega. Bu yerda bolalar nafaqat bilim oladi, balki hayotiy ko‘nikmalarni ham shakllantiradi. Shu jarayonda musiqa tarbiyasi alohida o‘rin tutadi. Musiqa orqali bola hissiyotlarini ifoda etishni o‘rganadi, eshitish va diqqat qobiliyatini rivojlantiradi, jamoa bilan ishlashni o‘rganadi, estetik didi shakllanadi

Ayniqsa, milliy folklor asosida o‘rgatilgan musiqa bolalarda o‘z millatiga bo‘lgan faxr tuyg‘usini kuchaytiradi. Surxondaryo bolalar folklorini musiqa ta’limiga tatbiq etish. Folklor materiallarini ta’lim jarayoniga kiritish bir necha bosqichda amalga oshiriladi.

Birinchi bosqichda bolalarga oddiy xalq qo‘shiqlari tinglatiladi. Bu ularda musiqaga qiziqish uyg‘otadi.

Ikkinchi bosqichda qo‘shiqlarning mazmuni tushuntiriladi. Har bir qo‘shiq ortida qanday ma’no borligi bolalarga sodda tilda yetkaziladi.

Uchinchi bosqichda esa bolalar o‘zlari qo‘shiqlarni kuylashga jalb etiladi. Bu jarayon ularning ijodiy qobiliyatini rivojlantiradi. Folklor nafaqat musiqa, balki tarbiya vositasidir. Unda xalqning hayot tajribasi, donishmandligi va axloqiy qarashlari mujassam. Surxondaryo bolalar folklori orqali bolalarda quyidagi sifatlar shakllanadi:

halollik va rostgo‘ylik

kattalarga hurmat

do‘stlik va hamjihatlik

tabiatga mehr

Maktab-internatlarda bu kabi qadriyatlar juda muhim, chunki bolalar ko‘p vaqtini jamoa ichida o‘tkazadi.

ADABIYOTLAR RO’YXATI

1. Rakhmatov N.E. Problems of Creative Approach in The Pedagogical Activity of Future Music Teachers // The American Journal of Social Science and Education Innovations,

2. (09), 2020, pp. 855-963. 2. Рузиев Д.Ю. Некоторые психологические особенности развития навыков игры на инструменте и подпевания // ACADEMY. 54:3 (2020), С. 640-647.

3. Zarifov H. T. O‘zbek folkloristikasi tarixidan (O‘zbek sovet folklori masalalari). -T. : 1970.

4. Imomov K. va boshqalar. O‘zbek xalq og‘zaki poetik ijodi. –T. : O‘qituvchi, 1990.